

UDK: 347.77/.78(439)

A SZELLEMI ALKOTÁSOK VÉDELME NEK KEZDETEI A MAGYAR JOGTUDOMÁNYBAN

PROF. DR TAMÁS NÓTÁRI¹⁴⁵

Kivonat: A modern kodifikációs törekvések – a történelmi fejlődés sajátosságaiból adódó késéssel – a reformkorban bontakoztak ki, amelyek közül elsősorban a szerzői jog területén a Szemere Bertalan nevéhez fűződő törvényjavaslatok érdemelnek említést. A szabadságharc leverése, illetőleg a kiegyezés után lényegében az osztrák törvények kerültek alkalmazásra. A magyar szerzői jog történetét sikeres és sikertelen kodifikációs kísérletek egyaránt jellemzik. Az elvetélt tervezetek elfogadása sem a javaslatok színvonalasságán múlott, hanem a történelmi körülmények alakulásán. Szemere Bertalannak az 1844. évi országgyűléshez beterjesztett törvényjavaslata a királyi szentesítés elmaradása miatt nem emelkedett törvényerőre.¹⁴⁶ A császári pátensek és rendeletek korát követően, a kiegyezés után a Magyar Írók és Művészek Társasága állt elő – ismét csak eredménytelen – szabályozási javaslattal. A Kereskedelmi Törvénykönyv, az 1875. évi XXXVII. törvény azonban már külön fejezetet szentelt a kiadói ügylet szabályozásának. Az első magyar szerzői jogi törvény – az 1884. évi XVI. törvény – Arany László kezdeményezését követően Apáthy István előterjesztése alapján született meg.¹⁴⁷ A törvény korszerű, a polgári viszonyokhoz igazodó kodifikációt valósított meg, a szellemi tulajdon máig meg nem haladott elméleti alapjáról kiindulva.¹⁴⁸

¹⁴⁵ Dr. habil., PhD, tudományos munkatárs, Magyar Tudományos Akadémia, Társadalomtudományi Kutatóközpont, Jogtudományi Intézet (Institute for Legal Studies of Centre of Social Sciences of the Hungarian Academy of Sciences), H-1014 Budapest, Országház u. 30., egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (Károli Gáspár University Faculty of Law and Political Science) H-1042 Budapest, Viola u. 2-4.

E-mail: tamasnotari@yahoo.de

¹⁴⁶ Szemere életéhez és munkásságához bővebben lásd Csengery A.: *Adatok Szemere Bertalan életrajzához 2.* Budapesti Szemle 13. 1869. 250–275.

¹⁴⁷ Arany L.: *Az írói és művészi tulajdonjogról.* Budapesti Szemle 20. 1876. 225–257.

¹⁴⁸ Szintén a szerzői jogi szabályozás kialakulásához lásd Vékás L.: *Joseph Haydn „szerződésszegései” és a modern szerzői jogvédelem kezdetei.* Magyar Tudomány 2002/4. 394–401; Mezei P.: *A szerzői jog története a törvényi szabályozásig (1884:XVI. tc.).* Jogelméleti Szemle 2004/3; Petkó Mihály: *A szerzői jogi szabályozás története.* Collega 6. 2002/5. 23–27.

I. Toldy Ferenc és a szerzői jog

A reformkorban számos olyan területtel találta magát szemben a magyar társadalom tagjai, amelyeket addig nem kerültek jogilag szabályozásra. Így merülhetett fel alapvető problémaként a szellemi alkotások elhelyezése a jogrendszerben, hiszen a reformkor kezdetéig nem alakult ki az írói „szakma”, nem voltak folyóiratok, hírlapok, a színjátszás és a drámaírás mint önálló műfaj pedig nem fejlődhetett ki.

Ilyen joghézag kitöltésére hívja fel a figyelmet Toldy Ferenc¹⁴⁹ két cikke, amely rendkívüli hozzájárulást és retorikai képességről tesz tanúbizonyságot. A témában írt első cikke az Athenaeum hasábjain jelent meg 1838-ban *Néhány szó az írói tulajdonról 's kérelem a' folyóiratok' kiadóhoz* címmel,¹⁵⁰ hosszabb terjedelmű, *Az írói tulajdonról* című munkája pedig a Budapesti Szemlében látott napvilágot 1840-ben.¹⁵¹

Elsőként a tulajdon fogalmát definiálja közérthető módon a következőképpen: „Mindaz, amit saját, akár belső tehetségeinkkel, akár külső eszközeinkkel, idegen jogok sérelme nélkül szerzünk, elidegeníthetetlen, igaz tulajdonunk, birtokunk.” A definíció tartalmaz minden fontos elemet, ami a tulajdon ismérveit illeti. Ezt követően a tulajdon fogalmát átülteti a szellemi munkákra is és bebizonyítja, hogy azok, miután nyomtatás útján alaki formát nyernek, tulajdonná válnak, mégpedig elidegeníthetetlen tulajdonná.¹⁵² Meghatározza továbbá az *utánnyomás* fogalmát: „az igaz birtokon elkövetett eltulajdonítás”.¹⁵³

Miután tisztázta az alapvető fogalmakat, rátér azok részletes kifejtésére: először is mindenki szabadon rendelkezhet tulajdonával (*ius disponendi*). Ezt a következő formák szerint teheti meg Toldy szerint: „Eredeti jogát másra tetszés szerint átruházhatja, ... a tulajdonról le is mondhat, ... amíg ezt világosan meg nem teszi vagy azt tudva el nem hagyja (nem derelinquálja) vagy elévülni nem engedi, addig őt e természeti birtok jogaiban nem háboríthatja senki”.¹⁵⁴ Toldy kifejti azt a folyamatot, miként válik az író gondolata dologgá. Ha azon ajándékozás vagy eladás útján túlad, azt mindig feltételesen teszi. Nem a szellem művét adja el, hanem valami *egyedi dolgot, példányt, eszközt* ad erkölcsi haszonbérbe. A szerző művével a vevő felé eszméket, ismereteket továbbít, melyeket az feldolgoz és beépít

¹⁴⁹ A magyar irodalomtörténet atyjaként tisztelt Toldy Ferenc Franz Karl Joseph Schedel néven 1805-ben született Budán, németajkú szülők gyermekeként. Az első gimnáziumi osztályt Cegléden végezte azzal a céllal, hogy megtanuljon magyarul. 1819 és 1822 között bölcsészeti tanulmányokat, 1822-től pedig orvosi stúdiumokat folytatott Pesten, majd 1829-ben avatták orvosdoktorrá. 1830-ban a Magyar Tudós Társaság rendes tagjává választották, 1835-től pedig annak titkára lett. 1836-ban az ő ösztönzésére alakult meg a Kisfaludy Társaság.

¹⁵⁰ D. Schedel (Toldi) F.: *Néhány szó az írói tulajdonról, 's kérelem a' folyóiratok' kiadóhoz*. Athenaeum 2. 1838/45. I. 705–717.

¹⁵¹ Schedel (Toldi) F.: *Az írói tulajdonról*. Budapesti Szemle 1. 1840. 157–237.

¹⁵² Toldi: *Néhány szó...* 705.

¹⁵³ Toldi: *Néhány szó...* 706.

¹⁵⁴ Toldi: *Néhány szó...* 706.

tudástárába. „Más jogot a szerző munkája bármely eladó példányához nem kötött, okosan nem köthetett, áruba nem bocsátott: mást a vevő nem vett, nem vehetett, s így ama szellemi használhatásnál többet nem is bír”.¹⁵⁵ Olyan hallgatólagos szerződés ez, amelyet – ha az ellenkezője nincs kikötve – sem erkölcsileg, sem jogilag nem lehet megtámadni és kétségbe vonni.

Toldy indokolása máig érvényes megállapításokat tartalmaz. Az írói tulajdon törvényben történő szabályozása elengedhetetlen feladata az államnak, hiszen az író és annak szellemi alkotása közkinccs, amely a társadalom épülését, szellemi és erkölcsi morálját alakítja. A társadalom feladata az író megbecsülése és annak biztosítása, hogy az író minden idejét és erejét az alkotásra, saját szellemi fejlesztésére fordíthassa: ezáltal olyan alkotások kerülnek ki a keze közül, amelyek az egész ország épülését, haladását szolgálják. Ha az író nem látja igazolni tehetsége és fáradozása jutalmát, de még anyagi ráfordításainak megtérülését sem, el fogja hagyni a pályát, amivel a társadalom, a tudomány lesz szegényebb. Véleménye szerint alapvető feltétel lenne, ha mindegyik állam védené a saját szellemi termékét, és viszonyosság alapján nem engedélyezné a külföldi irodalmi alkotások utánnomását és árusítását. (Számos országban engedélyezték, vagy legalábbis nem tiltották a külföldi munkák utánnomását vagy az utánnomások árusítását:¹⁵⁶ Franciaország, Belgium, az Amerikai Egyesült Államok, a *Deutscher Bund* államai és Ausztria is. Utóbbi melegágya volt a korlátlanul működő utánnomásnak mind a külföldi, mind a legnagyobb német irodalmi alkotások esetében: e nyomdákat az állam is védelmébe vette. Toldy szerint az lenne igazán üdvözítő helyzet, ha az államok nem engedélyeznék az utánnomást, és egymástól vásárolnák meg az eredeti műveket, s a behozatal-kivitel aránya már csak attól függne, „melyik ország nyújt polgárainak több eszközt, támogatást, amely a tudomány világában nélkülözhetetlen és szükségszerű”.¹⁵⁷

Toldy szerint egyetlen okot lehet mentségül felhozni, mely valamelyest magyarázza az utánnomás pártolását: „ez pedig az eredeti kiadások drágasága”.¹⁵⁸ Természetesen ezt az okot sem fogadja el, mert tudja, hogy azért drágábbak ezek a könyvek, mert a kiadók csak az eladott példányokból tudják fedezni a költségeiket. Véleménye szerint a kiadók is olcsóbban tudnák adni könyveiket, ha nem kellene az utánnomóktól tartani, hiszen több példányt lehetne kinyomtatni és megfelelő biztonsággal árusítani. Amivel kevesebbe kerül egy-egy utánnomtatás és amennyivel egyes vásárlók nyernek, annyival többet veszítenek a jogos tulajdonosok, a kiadók és az írók. Az író azért, mert a fáradságát a kiadó nem tudja érdeme szerint megfizetni, a kiadó pedig azért, mert a vállalkozásból eredő haszna kétes. De nemcsak az egyén károsodik, hanem az állam is, mert hosszú távon ezzel a tudományos élet, a tudományos fejlődés kerül veszélybe, és így a társadalom marad el a fejlődésben. Az írói munka nem különböztethető meg más kenyérkereső

¹⁵⁵ Toldi: *Az írói tulajdonról...* 160. 4. §

¹⁵⁶ Toldi: *Néhány szó...* 707.

¹⁵⁷ Toldi: *Néhány szó...* 708.

¹⁵⁸ Toldi: *Néhány szó...* 709.

tevékenységektől, tehát díjazás jár érte. A díjazás kérdése azonban roppant bonyolult feladat. Toldy számos lehetőséget vet fel.

Lehetséges volna egyfelől, hogy az állam fizetést adjon az íróknak. Ez azért nem járható út, mert az ország költségvetéséből nem volna finanszírozható, valamint azért is problematikus, mert akkor meg kellene határozni azt a mércét, amellyel az írókat mérik, és csak az kapna fizetést, aki megfelel ennek a mércének. Ezt elkerülendő egyforma mértékű jutalmat lehetne felállítani, ami azért nem megfelelő módszer, mert író és író között is nagy különbség van. „*A szellemet pedig nem lehet rőffel mérni.*”¹⁵⁹ Felveti még annak lehetőségét, hogy az állam tegye szabaddá az írói tulajdont, „*de jogot adván az írónak a' kiadóktól minden nyomtatott, vagy már eladott példány után osztalékot követelhetni. ... De ki fogja ez osztalékot megszabni? Ki ellenőrizni a' példányok számát, elköltét? Ki az írónak behajtani illetőségét?*”¹⁶⁰ Kérdések, kérdések, kérdések, melyekre Toldy szerint csak egyetlen válasz létezik: ha az állam az íróknak munkáik felett tulajdonjogot ismer el, vagy másként fogalmazva: megtiltja az utánnomást. „*A közönség – a vox populi – fogja ez úton íróit jutalmazni.*”¹⁶¹

A megoldást tehát csak törvény meghozatala jelentheti. Követendő példának az e tárgyban hozott német szabályozást tekint. Az 1835. november 9-én kihirdetett törvény nemcsak a *Deutscher Bund* minden tartományát kötelezte egyenként és kölcsönösen mind a tudományos, mind a művészi tulajdon elismerésére és védelmére legalább tíz évig az utánnomók ellen, hanem a külföldről behozott utánnomatok árusítását is megtiltotta és büntetést helyezett kilátásba. Az utánnomó és az utánnomát árusítója azon kívül, hogy a tartományi törvények által határozott büntetést kap, minden példányt, valamint az előkészületekhez használt eszközöket elkobozzák tőle, és teljes kárpótlással tartozik az írónak és a kiadónak. A porosz kormány még szigorúbb és mindenre kiterjedő, harmincnyolc szakaszból álló törvényt hozott, amely már szabályozza a külföldi államokkal kapcsolatos viszonyosság és „*visszatorlás*” kérdéskörét is.

Magyarországon eddig még nem került napirendre a törvényhozásban az írói tulajdon kérdése, „*mert nem volt ok féltetni*”, és „*ha megsértették is, a sérelmet elnézték, vagy legalábbis nem lett panasz tárgya*”.¹⁶²

Toldy azonban reménnyel tekint a jövőbe: megemlíti Kazinczy nyelvújító törekvéseit, gr. Széchenyi István *Hitel* című könyvének megjelenését, a Magyar Tudományos Akadémia megalapítását és ezzel egy új réteg megalakulását a polgári társadalomban, amely nem más, mint az íróké. Az irodalom életre kelt, mert állandó közönsége keletkezett, különösképpen a sajtó munkássága révén, s e részvétel aránya bármilyen alacsony is az ötmillió népeséghez képest, azért nem ad okot az elégedetlenségre. Úttörőnek számítottak a folyóiratok szerkesztői, mint Kisfaludy Károly, aki az általa szerkesztett *Aurora* hasábjain megjelent nagyobb tanulmányok

¹⁵⁹ Toldi: *Az írói tulajdonról...* 161. 5. §

¹⁶⁰ Toldi: *Az írói tulajdonról...* 162. 5. §

¹⁶¹ Toldi: *Az írói tulajdonról...* 162. 5. §

¹⁶² Toldi: *Néhány szó...* 711.

után honoráriumot fizetett. Bajza József volt az első, aki az almanachjában kiadott minden tanulmányt kifizetett, mégpedig előzetesen megállapított rendszer szerint. Ezzel a szellemi munka áruvá kezdett válni, és az áruval járó tulajdon eszméje is valóság lett.

II. A szerzői művek törvényi védelmének kezdetei Magyarországon

A szerzői jog magyarországi szabályozása erősen az osztrákokhoz kötődött. Kiindulópontjának a Takács Ádám által a törvényhozókhöz intézett *Felkiáltást* tekinthetjük, melyben a gönyi református lelkész arra hívta fel a helytartótanács figyelmét, hogy „a halotti beszédeit kiadó Paczkó pesti nyomdász munkáját megbecstelenítve Landerer nyomdász az egész kötetet utánnymotta, ... az ezzel okozott kár miatt Paczkó elállt attól, hogy a második kötetet is kiadja, félvén, hogy azt Landerer ismét elorozza”.¹⁶³ E tisztességtelen eljárás folytatásának megakadályozása végett fordult a lelkész a helytartótanácshoz, melynek eredményeképp az 1793. november 3-i 12157. sz. királyi rendelet került kiadásra, mely az Ausztriában 1775. február 11-én kelt rendelet javított változata volt.¹⁶⁴ Ez a belföldi utánnymást büntetéssel, valamint elkobzással, illetve a szerző részére fizetendő kártérítéssel szankcionálta. Mindez azonban nem állt a külföldön megjelent és már belföldön más által utánnymott könyvekre, ezeket már bárki szabadon kiadhatta. Kiterjesztette a jogvédelmet az író jogutódjára (*cessionarius*) is, valamint a későbből jól ismert elévülés intézményét is megfogalmazta, vagyis azt, hogy bizonyos, a szerző halálától számított idő elteltével a mű „köztulajdonba” kerül, és bárki szabadon kiadhatja, de ennek részletes szabályait még nem rögzítette. 1794-ben, egy másik királyi rendelettel (1812. sz.) mindezt a kölcsönösséggel (reciprocitással) egészítette ki, amely szerint az Ausztriában nyomtatott munkákat Magyarországon tilos utánnymolni, és a magyar területeken kiadott művek tekintetében ugyanezt a védelmet biztosították az osztrák utánnymosásokkal szemben. E szabály egészen, a már fentebb említett magyar-osztrák nemzetközi szerződés (1887. évi IX. törvény) megkötéséig hatályban maradt.¹⁶⁵ A védelem azonban fejletlennek bizonyult, hisz a bírósági út helyett csak a cenzúrát megfogalmazó „előzetes út” létezett. A védelemben részesített művek köre tovább bővült az 1831. április 22-én kelt 4232. sz. udvari rendelettel, mely a „rajzolatokra és rézmetszetekre” is kiterjesztette a védelmet.¹⁶⁶

A XIX. század dereka táján azonban hazánk irodalmi, tudományos és politikai élete is fellendült, amelynek erőteljes segítsége volt a sokszorosítás, hisz így az egyre több, változásra vágyó emberhez eljuthattak a magyar gondolatok. A fejlődéssel egyidejűleg érkeztek panaszok a szerzői jogokkal való visszaélésekről is.

¹⁶³ Kelemen M.: *Adatok az írói tulajdonjog hazai történelméhez*. Budapesti Szemle 14. 1869. 311.

¹⁶⁴ Balogh E.: *A Szemere-féle szerzői jogi törvényjavaslat*. In: Szemere Bertalan és kora. Tanulmányok és bibliográfia. Borsod-Abaúj-Zempléni Történelmi Évkönyv 7/1. Miskolc 1991. 149–172. 151.

¹⁶⁵ Kenedi G.: *A magyar szerzői jog*. Budapest 1908. 9.

¹⁶⁶ Balogh: *A Szemere-féle...* 152.

Az első, igen jelentős írások a témakörben Toldy Ferenc nevéhez köthetők, amint ezt fentebb már bemutattuk.

A törvényalkotás elkötelezett hívének mutatkozott hosszú időn keresztül a Kisfaludy Társaság. Az első próbálkozásuk 1844-ben történt, amikor a válaszmány egy tervezetet dolgozott ki. E javaslat pontosítások végett került Szemere Bertalanhoz, aki erősen az 1837-es porosz szerzői jogi törvény, valamint az 1843-as magyar büntetőjogi koncepció hatása alatt elkészítette a végleges változatot. Egyrészt kiterjesztette a védelem körét (az írói művek mellett a színművek, zeneművek, rajz és festészeti művek kerültek meghatározásra), másrészt a védelmi időt is az átlagostól eltérő ötven évben határozta meg, mert így mind a szerző, mind annak jogutódja nagyobb biztonságban érezhette magát. A Nemzeti Múzeum részére fizetendő pénzbüntetés dominált (amely fizetési képtelenség esetén fogságra volt átváltható), de a károsult kárának megtérítésére is sor került a magánjogi szankciónak minősülő „kárpótlás” megfizetésére kötelezés folytán. Újító és jelentős érdeme volt még az, hogy eljárásjogi szabályozást is adott. A tervezet haladó szelleméről tanúskodott többek között az az elképzelés, hogy az akkor irányadó öröklési jogi gyakorlattal szemben a túlélő házastárs ne haszonélvezeti jogot nyerjen az alkotásra, hanem tulajdonjogot. Javaslatának 47. szakaszában azt rögzítette, hogy *„egyszersmind e törvény védelme addig is, míg az Erdélyi viszonegyesülés megtörténék, az erdélyi írók és művészek jogainak biztosítására is kiterjesztetik”*. Vagyis a politikai célként megfogalmazott (kitűzött) egyesület megelőlegezve a szerzői jogi védelem kiterjesztésére törekedett a keleti területek tekintetében. Szorgalmazta, hogy a készülőben lévő törvénnyel ellenkező minden más törvény, szokás és kiváltság veszítse hatályát, valamint azt is célul tűzte ki, hogy a szokásjog helyett törvény szabályozza a szerzői jogot.

Az uralkodó azonban visszadobta e javaslatot azzal az indokolással, hogy *„a törvényjavaslatban kitűzött elvek ... részint nagyobb világosság, részben némely hézagok kipótlása tekintetéből ... módosíttassék.”*¹⁶⁷ A visszaküldött javaslatot azonban az időközben feloszlott országgyűlésnek nem volt lehetősége ismét vizsgálat tárgyává tenni. Az uralkodó valódi indoka azonban ott kereshető, hogy ekkor már nagy lendülettel készül az osztrák szerzői jogi törvény életbe léptetési szándéka okán nem akarta megbontani az addigi egységet. Az osztrák pátenst 1846-ban tették közzé, és egyúttal a király a Szemere-féle javaslatot újratárgyalta a pátensszel való összhang megteremtése végett. A Magyar Királyi Könyvbíró Főhivatal volt a következő állomás, amely jelentését 1847. július 27-én a király elé terjesztette. Mindezekre tekintettel készítette el Jászay Pál a maga tervezetét, amely azonban a felgyorsuló politikai események miatt már nem került tárgyalásra. Hazánkban továbbra is az említett rendeletek maradtak hatályban.

A forradalom idején két olyan jelentős jogszabály is született, amelyek a témakört jelentősen érintették, azonban ezek egyike sem volt közvetlen szerzői jogi törvény. Elsőként az 1848. évi XVIII. törvényt kell megemlíteni, mely a sajtó szabadságáról szólt, s ennek keretében eltörölte a cenzúrát. A nyomda

¹⁶⁷ Knorr A.: *A szerzői jog magyarázata*. Budapest 1890. XIII.

felállításának feltételévé tették a kereskedőkről szóló 1840. évi XVI. törvény előírásainak betartása mellett a kötelező, négyezer forintnyi biztosíték letételét.¹⁶⁸ A könyvárusság pedig mindenféle engedélytől mentesen volt üzhető. Az 1848. évi XXX. törvény a színházak felállításáról rendelkezett, de egyben azt is biztosította, hogy a színműveket szabadon előadhassák. Az említett 1846-os pátenst, amelynek címe „*Törvény az irodalmi és művészeti tulajdonnak a jogosítatlan közzététel, utánnyomás és utánképzés elleni védelmére*” hazánkban az 1852. november 29-i nyílt parancs léptette hatályba 1853. május 1-jei hatállyal.

E jogszabályi rendelkezések nálunk 1861-ig maradtak hatályban (Erdélyben 1884-ig), amikor az Országbírói Értekezlet a polgári jog érvényes szabályainak összegyűjtését elvégezte (így jött létre az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok gyűjteménye), amely az irányadó törvényi rendelkezések kialakításáig minden eljárás forrásául szolgált. E szabályok szerint a szellemi alkotások épp oly törvényi oltalmat élveznek, mint bármely más tulajdon, immáron nemcsak a könyvek részesültek védelemben, hanem az „ész szüleményei”, vagyis az irodalmi, képzőművészeti és zeneművészeti művek, de még a fordítások is. Mindez a nyilvános előadás és a sokszorosítás jogát is magában foglalta. Egyúttal kijelentették, hogy a szerzői jog a polgári jogban gyökerezik, s hogy a szerzői jog tartalma a szerző halálán túlra nem terjed. Megszűnt ugyanakkor a könyvnyomtatás és az utánnyomás hatósági engedélyhez kötése.¹⁶⁹ Igazi gyakorlat azonban nem fejlődött ki, mert ezek a rendelkezések eléggé bizonytalanok voltak.

Az 1867-es év hazánk történetében újabb két jelentős eseménnyel szolgált. Először is az Ausztria és Franciaország között kötött nemzetközi szerződés folytán került be jogunkba az, hogy a fordítás gyakorlása a szerző jogfenntartásához van kötve, a folyóiratokban megjelent cikkek és közlések tekintetében pedig mind a fordítás, mind az utánnyomás tekintetében a szerző jogfenntartása a feltétel. Bekerült a hatályos szabályok közé a nyilvános előadáshoz való jog is, amelyet ugyan már az 1846-os pátenst rendezett, de ez, mint korábban említettük, 1853-tól 1861-ig volt hatályban. Kiemelkedően fontos eszköz lehetett a jogvédelemre az, hogy újabb feltételként a megjelent és a többszörözött művek beiktatására került sor.

A Kiszfaludy Társaság ugyanezen évben készítette el második törvénytervezetét, mely még 1869-ben sem került megtárgyalásra. Ez igazából azért bukott el, mert még nem volt kész a magyar büntetőjogi koncepció, így nem volt mihez viszonyítani a büntetések, az eljárás kérdését. A Magyar Képzőművészeti Társaság által átdolgozott, művészekre vonatkozó rész pedig csak az igazságügy-miniszter asztaláig jutott el.

A Magyar Írók és Művészek Társasága Kováts Gyulával az élen, felhasználva az 1870-es német birodalmi törvényt, 1874-ben egy újabb tervezetet készített, mely törvényjavaslat formájában az országgyűlés elé került – hiába volt azonban

¹⁶⁸ A nyomdaipar teljesen szabaddá csak az 1872. évi VIII. tc. rendelkezései folytán vált.

¹⁶⁹ Kelemen: *Adatok az írói tulajdonjog... 315.*

tekintettel a magyar igényekre, főleg a kereskedelmi törvény készítése miatt nem került elfogadásra.

A Kisfaludy Társaság 1876-ban próbálkozott harmadszor, ezúttal a Magyar Tudományos Akadémiával együttműködve: Arany Lászlót bízta meg a javaslat kidolgozásával. A javaslatot először az Akadémia elé terjesztették, majd az igazságügy-miniszterhez került, aki szakértekezletet hívott össze az áttanulmányozására. 1882. november 20-án nyújtották be a javaslatot a képviselőházhoz, amely igazságügyi bizottságának adta ki azt. A bizottság jelentése már 1883. február 9-ére elkészült, a végső szöveget mégis csak egy évre rá, 1884. március 12-én hitelesítette a képviselőház, amelyet a főrendiház változatlan formában elfogadott. Az uralkodó végül 1884. május 7-én hirdette ki a XVI. törvénycikket.

III. Szemere Bertalan szerepe a szerzői jog hazai szabályozásában – az 1844-es szerzői törvényjavaslat

Szemere Bertalan¹⁷⁰ készítette el a szerzői jogi szabályozásra vonatkozó első olyan magyar törvényjavaslatot, amely mellett részletes indokolást adott – ezzel vezette be a karok és rendek tábláján, hogy a törvényjavaslatot részletes indokolással látta el. A kiindulópont maga a tulajdonjog volt, amely megalapozta az új törvénycikk szükségességét. A könyvnyomtatás, a sokszorosításban történt technikai forradalom az alkotók szellemi alkotását, munkáját védtelenné tette. Emellett pedig Szemere felismerte a művészek, a művészet által létrehozott „tulajdont”, s törvényjavaslatában ezekre is kitérve a törvény általi védelem alá helyezte ezeket.

Szemere egyik legfigyelemreméltóbb művét az irodalmi és művészeti jogok biztosításáról írt, 1844-ben készített jelentésével és törvényjavaslataival alkotta meg. Szerzői jogi elképzeléseinek megformálásával jövőbe mutatóan kötelezte el az utána következő magyar jogásznemzedékeket a szerzői jogvédelem nemzetközi előbbre vitelében való közreműködése. Ez a műve egyaránt tükrözi Szemere elméleti és gyakorlati jogász, történész, irodalmári és politikai képességeit. Szemere Bertalan 1844. szeptember 23-án mutatta be tervezetét a Karoknak és a

¹⁷⁰ Szemere Bertalan 1812-ben született a Borsod megyei Vattán. A Sárospataki Református Kollégium jogakadémiáján szerezte meg a jogi végzettségét, 1832-ben. Ezen a jogakadémián oktatta először magyar professzor a hazai jogot Kövy Sándor személyében. A pesti egyetem jogi karán akkor még jó ideig bécsi jogtanárok működtek. A magyarországi közjog, statisztika és történelem eredeti források alapján történő oktatását csak az 1790/91. évi országgyűlés engedélyezte, megadva a teljes iskola-fenntartási jogot a protestáns egyházaknak. Szemere már Kövy Sándor utódjáról, Gortvai Jánostól tanulta a jogot. A jogakadémia elvégzése után ügyvédi oklevelet szerzett és Borsod vármegye szolgálatába lépett, amely akkoriban az ellenzéki hazafiak pártján állt. 1836-ban már táblabíró, 1841-ben az egeri járás főbírája. Személye körül gyorsan kristályosodik a liberális reformeszméket valló fiatalok pártja. 1838/39-ben, majd 1841/43-ban is tagja a követutasítást előkészítő bizottságnak, s nagy szerepet játszik abban, hogy a reformeszméket összegző 1841. évi „*Szatmári 12 pont*” általános helyeslésre talál Borsodban. Az 1843. évi követválasztás során ő is bejutott az 1843/44. évi pozsonyi országgyűlésbe.

Rendeknek, amelyek azt igen kevés módosítással el is fogadták. A törvényjavaslatot a főrendi tábla további módosítás nélkül 1844. november 9-én jóváhagyta.¹⁷¹ A király azonban nem szentesítette azt, udvara már javában dolgozott az egész birodalomra irányadó szerzői jogi pátensen, amely 1852. november 29-én kelt császári rendelettel Magyarországra nézve is hatályba lépett. A szerzői jog lényegi minősítését illetően Szemere felülemelkedett az akkoriban bel- és külföldön egyaránt uralkodó, és a jogi szabályozást sok tekintetben egyszerűsítő tulajdonjogi felfogáson.

Német területen először csak az 1865. évi bajor törvény szakított a tulajdonjogi felfogással, elsőként vezetve be címében is a szerzői jog (*Urheberrecht*) elnevezést. Ezt a koncepciót követte később az 1870-ben alkotott német szövetségi szerzői jogi törvény is. Francia nyelvterületen még később, a szerzői alkotások védelmére 1886-ban létesült Berni Unió megalakulásával egy időben a belga törvényhozó használta először a *propriété* fogalma helyett a „*droit d' auteur*” kifejezést. Magyarországon az 1884. évi XVI. tc. már Szemere szellemében fogta fel a szerzői jogot, ebben jelentős szerepe volt Kováts Gyula mélyreható elemzéseinek is, aki 1879-ben eredménnyel bírálta a tulajdonjogi koncepciót és általános műszóként sikerrel javasolta a „*szerzői jog*” máig is használatos fogalmát.¹⁷²

Szemere ellenállt a tulajdoni koncepció csábításának, így kezét nem kötötték meg a tulajdon fogalmából folyó magánjogi következmények; pragmatikusan rendezhette a szerzői jog átruházhatóságának kérdéskörét is. Figyelemre méltó, hogy az eredeti jogosult szerzővel szemben azt, akire az író jogot ruház át, Szemere „*jogbirtokosnak*” minősíti és az ilyen jogbirtokos csak a kiadásra nézve gyakorolhatja az író jogait. Ez a felfogás közelebb áll a jogosítás intézményéhez, mint a tulajdonjog átruházásához. Szemere e téren is megelőzte a közép-európai szerzői jogfejlődést: Ausztriában csak az 1895. évi törvény 16. szakasza szabályozta a műre vonatkozó jogokat a szerzőtől elválaszthatatlan módon, amennyiben Szemere szóhasználatával egybecsengő módon kimondta, hogy az egységes szerzői jogot a szerző csak gyakorlását tekintve ruházhatja át. Hogy Szemere mennyire a szerző személyéhez fűződő jognak fogta fel a művén biztosított jogokat, kitűnik mind a jogok érvényesítésére, mind azok gyakorlására nézve javasolt szakaszaiból.

Figyelemre méltó Szemere előrelátása a jogérvényesítés terén. Az eljárásról szóló VI. fejezet 29. szakasza szerint „*ott, hol kiadott munkához jog sértetett meg... keresetindításra elsőbb joggal a kiadó bír, de ha azt nem indította, még az író vagy jogutóda által előbocsátott magános, de írásbeli megintést követő 30 nap alatt sem, ...az író s jogutóda fogják a keresetet megindítani.*” Szemere szerint tehát a szerző egyértelműen megtartja jogát akkor is, ha annak gyakorlását a kiadóra ruházta és azt perrel maga is érvényesítheti, ha ezt a jogosított kiadó valamely okból elmulasztja.

¹⁷¹ A Szemere-féle javaslatot teljes terjedelmében lásd Balogh: *A Szemere-féle...* 167–172.

¹⁷² Kováts Gy.: *Az írói és művészi tulajdonjog*. Budapest 1879. 2. skk.; Űő.: *Mi a jogunk s milyen legyen a törvényünk az írói és a művészi munka védelmében*. Különlenyomat a Magyar Igazságügy 1882. évi folyóiratából. Budapest 1882.

Ma a szerzői alkotások piaci felhasználóinak egyik leggyakoribb érve a szerzői jogok teljes átruházása mellett abban áll, hogy csak így biztosítható kellően önálló perlési legitimációjuk. Szemere már 1844-ben megoldotta az eredeti jogosult szerző és a mű kizárólagosan jogosított felhasználójának harmadik személlyel szembeni, bíróság előtti fellépésének összehangolását.

Ugyancsak korát megelőzően vetette meg Szemere a szerzői szerződések jogának alapjait. Az „Általános rendeletek” című utolsó, VII. fejezetében a 44. szakasz kimondja, hogy „midőn a szerződésben a kiadások száma nincs meghatározva, átengednek törvény előtt csak egy kiadás tekintetük. Midőn pedig a példányok száma nincs meghatározva, minden egy kiadás 1000 példánnyal számíttatik.” Ebből következik, hogy a szerző nem saját jogát ruházza át, hanem csak engedélyt ad a kiadásra, továbbá az is, hogy a rendszerint kedvezőbb tárgyalási pozícióban lévő kiadóval szemben a szerződés *synallagmáját* törvénynek kell biztosítania. Korlátlan kiadói joggyakorlásra nincs mód: vagy az átengedett kiadások számát vagy a kiadható példányok számát meg kell határozni, idevágó szerződéses kikötés hiányában a törvényi megszorítások léptek volna érvénybe.

Szemere javaslatának további előremutató vonása, hogy az írói jogok mellett külön fejezetekben rendelkezett „A színművekről különösen”, a „Zeneművekről” és „A rajz és festészeti művekről”. Ily módon egy törvénycikkelybe vonta a francia forradalmi dekrétumok különálló rendezési területeit, és túlmutatott kora szerzői jogi törvényei hatósugarán. Gyakorlatias megközelítésére jellemző, hogy a jogsértések szankcionálásának és a vonatkozó eljárás szabályainak két fejezetét (V. és VI.), összesen húsz szakaszt, javaslata majdnem felét szentelte. A manapság *kalózkidásként* emlegetett engedély nélküli kiadást *álkiadásnak* nevezte, és büntetőszankciókkal sújtotta volna. Jelentésében nagy áttekintésű összehasonlító büntetőjogi elemzést nyújt és megállapítja, hogy az álkiadások esetében külföldön is pénzbüntetést alkalmaznak, amely fogsággá csak akkor változik át, ha az illető nem tudja kifizetni a büntetést.

Az országgyűlés bezárását követő évben, 1845 júliusában, 18-a és 27-e között Pesti Hírlapban folytatásban jelent meg Szemere által benyújtott törvényjavaslat részletes indokolása. Ebben a szerzői jogi problematikát széles elmélet- és művelődéstörténeti horizontba állította. Az észet szóba hozva rámutatott, hogy korántsem érzélgősségről vagy elvont dolgokról beszél a szerzői jog kapcsán, megállapítása szerint ugyanis megfontolandó az a szempont is, mely szerint az irodalom mint iparág sem tartozik az utolsók, a legkevésbé jövedelmezők közé. Szemere Nyugat-Európában tett körútjáról beszámoló könyvében írta, hogy Franciaországban az írószág osztály, rang, éppúgy, mint a nemes, a pap és a kereskedő. A francia irodalmi élet jogi szabályozását és a literatura társadalmi megbecsültségét Szemere példaként állította a magyar jogalkotás elé. Franciaországban valóban már a XIX. század első felében szép számmal akadtak, akik írói tevékenységükből éltek, nem is rosszul. Honoré de Balzac és George Sand műveik után példányonként két frankot, így egy kétezer példányban nyomott két kötetért nyolcezer frankot kaptak. Chateaubriand összes munkáiért a kiadó

ötszázezer frankot adott; a *Keleti utazások*ért Lamartine nyolcvanezer frankot kapott, *Harmonies Poétiques* című verseskötetért pedig húszezret. Victor Hugónak a *Notre Dame de Paris* tizenötezer, az *Hernani* első kiadása tízezer frankot hozott. Nem volt sokkal kedvezőtlenebb a helyzetük a párizsi színházvezetőknek sem. A *Vaudeville* és a *Gymnase* színházakban egy öt felvonásos darab bevételének ötöde illette meg a szerzőt, minden előadás után. Nem volt ritka, hogy egy darab több százszor is színre került. A nyugati párhuzamra Szemere nagy hangsúlyt fektetett; érvelésének döntő eleme volt a jogalkotói figyelemnek ráirányítása arra, hogy a „művelt nemzetnek” már vannak a szerzői jogot törvényi szinten védő jogszabályai.¹⁷³

Maga Szemere vetette fel a kérdést: *oly tulajdon-e az írói, művészi jogosítványok együttese, mint a többi?* A római jogon nevelkedett kontinentális magánjogi gondolkodás, jogtudomány hagyományos értelmezése szerint a tulajdonjogi jogviszony olyan konstrukció, amely abszolút szerkezetű, a tulajdonost tehát mindenkivel szemben megilletik a jogvédelem eszközei. A tulajdonjog tartalmának fontos jellemzője, hogy tartama elvben végtelen, tárgya a tulajdonos által elidegeníthető, halála után pedig az öröklés szabályai szerint száll át. A szerzői jogok tartalmának elemzésében a nehézség abban áll, hogy tartama semmiképpen nem terjedhet *ad infinitum*. Ez joggal veti fel a szerzői tulajdonjog dogmatikai vizsgálatának fontosságát.

Akadtak, akik az írói tulajdont *sui generis* tulajdonnak tekintették, amely „*a tulajdon minden jellemjegyével bír, kivéve az örökséget*”. Szemere e megoldás felé hajlott, követve a korabeli német jogi felfogás megközelítését: a szerzői jogot a tulajdonjog sajátos formájaként kezelte időben való behatároltsága miatt.

Szemere nem helyezkedett radikálisan újszerű álláspontra: a magyar jogfejlődésre olyannyira ható német jog és jogtudomány a szerzői jog dogmatikai elbírálásában nemcsak akkoriban, hanem még hosszú évtizedekig azt a felfogást képviselte, hogy az írói és művészi tulajdon lényegében azonos az általános értelemben vett tulajdonnal. Ennek megfelelően rendelkezett az idevonatkozó porosz és az ezt követő osztrák törvény (1846) is, amikor címe után rögtön első szakaszában *expressis verbis* megállapította: az irodalom termékei és a művészet alkotásai szerzőjük tulajdonát alkotják. Általában elmondható tehát, hogy a német és vele párhuzamosan a magyar jogi terminológia mindenki által elfogadott és használt kifejezése volt az *írói és művészi tulajdon (literarisches und artistisches Eigentum)*, mégpedig nemcsak az 1830-as és '40-es években, hanem még évtizedek múltán is. Kevésbé valószínű, hogy Szemere, akit nem tekinthetünk a magánjog elméleti szakértőjének, az akkor általánosan bevett értelmezéstől élesen eltért volna. Magyarországon majd csak a polgári korban, a képviselőház igazságügyi bizottsága rögzítette a *szerzői jog* terminussal felváltva a *szellemi tulajdon* elnevezést.¹⁷⁴

¹⁷³ Balogh E.: *A Szemere-féle...* 155.

¹⁷⁴ Balogh E.: *A Szemere-féle...* 157.

A szerzői tulajdon leginkább sarkalatos kérdése tehát az időbeliség, azaz a törvény nyújtotta védelmi idő. Ezt Szemere a szerző halálától számítandó ötven évben állapította meg. Bár nem példa nélküli, mindenesetre feltűnő, hogy ez az időtartam Európában az átlagot meghaladta: Spanyolországban tíz, Németalföldön és Németország legtöbb államában harminc, Franciaországban az 1810. évi törvény húsz, az itáliai szabályozás általában negyven évet szavatolt a jogutódoknak. Az angol szabályozás egyedülálló negyvenkét évet szabott védelmi időül, de nem a szerző halálától, hanem a mű első megjelenésétől. A Kisfaludy Társaság tervezete hatvan évben szerette volna rögzíteni a védelmi idő maximumát. Szemere ötven évnél hosszabb időtartamot nem tartott célszerűnek, kevesebbet viszont határozottan hátrányosnak tekintett. Érvei három pontba gyűjthetők. Könnyen elképzelhető rövid határidő esetén, hogy a szerző jogszerű utódain kívül idegenek élvezik egy esetleg csak az utókor által méltányolt alkotásból eredő hasznokat. Tudott dolog – mondja –, hogy éppen a legértékesebb művek igénylik az időben, energiában mért legnagyobb „befektetést”, ráadásul az ilyen remekművek gyakran csak az írójuk élete végén születnek meg vagy nyerik el végleges formájukat. Ha tehát a jogvédelmi idő rövid, ez éppenséggel nem a kiérleltebb, hanem a gyorsan írható művek készítését szorgalmazza. Nyilvánvaló, hogy nyomósabb érdek fűződik az előbbi alkotások támogatásához. Az is életszerű lehetőség, hogy a szerző egy alkotását életében ki sem adják, vagy legalábbis nem értékelik illően, utóbb azonban „felfedezik”. Hasonlóan járt Adam Smith, aki munkájának második kiadását már nem érthette meg, Hume klasszikus műveiből alig néhány száz példányt tudott eladni, Herder 1807-ben megjelent összes munkáiból pedig halála után még évtizedekkel is több ezer példány várt vevőre. A magyar irodalomnak a XIX. század derekán még csak szerény múltja volt, jelene is inkább csak biztatónak volt mondható. Lényeges szempontnak tekintette tehát Szemere, hogy azok az írók, művészek, legalább abban a megnyugtató tudatban tevékenykedhessenek, hogy a kijelölt ötven évi határidő alatt családjuk, utódaik élvezhetik majd ősük munkájának gyümölcsét.¹⁷⁵

A szerzői jogok utódlásában az öröklési és a kötelmi jog általános előírásai érvényesülnek; eszerint az író akár ingyenes, akár visszterhes ügylet formájában átruházhatja az őt megillető jogokat, amelyek lényegében a kiadást jelentették. A szerző halála utáni ötven évben a jogutód is gyakorolhatta a jogosítványokat, de pusztán a kiadásra nézve, így tehát a művön való változtatás joga értelemszerűen már nem illette meg a jogutódot. Ha az író végrendelet nélkül hal meg, a szerzői jogok a törvényes örökösöket illetik meg; mellettük azonban helyet kap Szemere javaslatában a túlélő házastárs is.

Feudális magánjogunk rendszerében a túlélő hitvestársat az özvegyi jog (*ius viduale*) keretében biztosított jogosítványok illették meg, melyek közül az állagöröklés kivételesnek számított, lényegében csupán bizonyos ingóságokra korlátozódott. A túlélő házastárs főszabály szerint csak haszonélvezetet kapott az örökhagyó javain; amikor tehát Szemere a házastársat is törvényes örökössé

¹⁷⁵ Balogh E.: *A Szemere-féle...* 158.

nyilvánítja, nemcsak humánus, hanem koncepciózus gondolkodásának is tanújelét adja. A jogutódlás különös változatáról is szól a javaslat: a szabályos ötven év védelmi idő e változat szerint azt is megillette, aki esetleg rokon vagy végrendeleti örökös sem lévén a szerző halála után törvényes módon hátrahagyott kézirat birtokába jut, és kiadja. Ha pedig a posztumusz kézirat az író elhunytát követő ötven év elteltével kerül csak elő, a jogszerű birtokost a megjelentetés joga a mű első kiadásától számított harminc évig illeti meg. A jogvédelmi idő Szemere tehát ötven évben maximálta, ez azonban csak az eredeti, személyesen írt és önálló szellemi alkotásokra vonatkozott. Jóval rövidebb, harminc évnyi oltalmat ígért azoknak a szerzőknek, akik hazai nyelvemlékeket, történeti kútfőket, okleveleket, népregék, mesék, mondák, dalok, közmondások gyűjteményét teszik közkinccsé.

A szerzői jog tartalmának fontos eleme volt az idegen nyelvre fordítás engedélyezésének joga, ám a mű első megjelenésének alkalmával erről jogfenntartó nyilatkozatot kellett tenni. Ennek elmulasztása esetén a fordítás joga *közbirtokká* vált, és abban az esetben is, ha a szerző a megjelenéstől számított három éven belül nem adta ki alkotását „*a hazában élő*” valamely nyelvre. Érdekes itt egy pillanatra megállni: Szemere tehát jelentős művelődéspolitikai kedvezményben kívánta részesíteni a Kárpát-medence nem magyar ajkú lakosságát. A német, román, szlovák stb. nyelvekre fordítás joga csak három évig állott az író rendelkezésére, ha ez idő alatt nem élt vele, végleg elesett gyakorlásának lehetőségétől. A folyóiratok és tanulmánykötetek kiadása körüli írói jogok a kiadót illették meg, két irányban azonban csorbulhattak, mindkét esetben a szerzők javára: egyrészt köthető volt a kiadóval ellenkező tartalmú szerződés is, másrészt a szerző a megjelenés után két évvel önálló gyűjteményében megjelentethette cikkeit. „*Tudós társaságok, tanodák, s más tudományos testületek*” szótáraihoz s egyéb hasonló, több szerző együttműködésének eredményeként született alkotásokhoz fűződő jogok az említett testületeket vagy a szerzői együtteseket illette meg, a határidő számítása szótárak esetében az utolsó kötet, gyűjtemények és évkönyvek esetében az egyes kötetek megjelenésétől kezdődött. A javaslat 10. szakasza ugyan nem rögzíti, a kommentárból azonban már egyértelműen kiviláglik, hogy a védelmi időt Szemere itt is harminc évben látta helyesnek.¹⁷⁶

A szerzők alanyi körét a művészeti alkotások „*szülőire*” is kiterjesztette. A színpadi művek „*állandó nyilvános színházakban*” való előadásának joga értelemszerűen az írókat illette meg, halála után jogutódai azonban csak harminc éven át élhettek vele. Ugyancsak harminc év állt azok rendelkezésére, akik olyan könyv címlapján megnevezett szerzők voltak, amely az író halála után vagy névtelenül kiadott színművet tartalmazott, ilyen jogszerű birtokos hiányában a szerzői jogokat a kiadó gyakorolhatta. A színművek kétszeres díjazásának lehetősége egyáltalán nem volt kizárva, hiszen a szerzőket a színpadi jogok mellett az általános írói jogok is megillették. Hasonló megfontolások álltak a harmadik fejezetben foglalt zeneművekre vonatkozó szabályozás háttérében is. A zeneszerzők és jogutódaik műveik kiadására és használatára mindazokat a jogokat

¹⁷⁶ Balogh E.: *A Szemere-féle...* 159.

megkapták, mint az írók, azon szerzemények pedig, amelyeket színházakban és hangversenyeken adtak elő, a színművekre vonatkozó jogokat is élvezték.

Önálló fejezetben kaptak helyet a „*rajz és festészeti művekről*” szóló rendelkezések. Nem volt könnyű annak megfogalmazása, hogy milyen alkotások jöhetnek itt számításba. Szemere azt a módszert választotta, hogy felsorolta a leggyakoribb változatokat, majd hozzátette, hogy a „*vonatok és színek által maradandólag előállítható minden művek*” jogvédelmet élveztek. A képzőművészeti alkotások sokszorosítása bármely eljárással (réz-fametszéssel, kő- és más nyomattal) természetesen megformálóiknak állt jogában, akik jogutódaiknak egyetemben teljesen az első fejezetben foglalt jogosítványokat bírták. Egy lényeges sajátosságra azonban felhívta a figyelmet: az eredeti mű bármiféle sokszorosítása jogának átengedése természetesen nem jelentette, hogy az eredeti darab ne maradt volna az alkotó tulajdonában, erről csak kifejezett nyilatkozattal mondhatott le, amihez természetesen joga volt.¹⁷⁷

Kellő részletességgel foglalkozott Szemere a várható jogsértésekkel és orvoslásukkal. Mindenekelőtt kimerítő felsorolását adta az álkiadás változatainak. A magánlevél is védelemben részesült, de kizárólag írója életében minősült jogsértésnek kinyomtatni, a hagyaték tárgyai közé tehát ebben a vonatkozásban nem tartozott, a szerző halála után bárki kiadhatta. Az író is lehetett jogsértő a kiadóval szemben: például ha szerződést kötött a kiadóval valamelyik munkájára, és a szerződésben kikötött idő eltelte előtt másik kiadóval is megjelentette ugyanazt a művét. A kiadó járt el jogellenesen, ha a szerződésben megállapított példányszámmal többet nyomtatott és adott ki. Ez utóbbi változat minden bizonnyal csak akkor fordulhatott elő, ha fölös számban előállított nyomtatványok nem keltek el, vagy vevőre találtak, de a kikötött példányszám felett eladottak hasznából a kiadó nem részesítette a szerzőt. Álkiadásnak számított továbbá a külföldön kinyomtatott munkáknak engedély nélküli hazai forgalmazása is, ha a szerző honi illetőségű volt.

A köztulajdonba még került – Szemere szóhasználatában: „*közbirtokká nem vált*” – munkából a jogosult tudta és beleegyezése nélkül tilos volt bármiféle olyan kivonatot, rövidített kiadást vagy átdolgozást készíteni és kiadni, amely az eredeti tartalmát lényegében magában foglalta. Határeset, a javaslat azonban habozás nélkül álkiadásnak bélyegezte a már köztulajdonban álló műhöz a szerző vagy jogutódainak engedélye nélkül írt bevezetéseket, magyarázatokat, jegyzeteket stb. E rendelkezés logikája az lehetett, hogy az eredeti alkotáshoz csatolt kiegészítések esetleg jelentősen eltorzíthatták a szerző eredeti gondolatait, az új kiadásnak ilyen kiegészített formában való megjelentetéséhez tehát, ha erre mód nyílt, meg kellett szerezni a szerző (jogutód) hozzájárulását. Tilos volt a tanári előadásokat, szószerűen elhangzott beszédeket is előadójuk engedélye nélkül megjelentetni. Szemere arra az esetre is gondolt, hogy ha folyóiratból, hírlapból emelnek ki valamely hosszabb írást, vagy ha rövidebb hírt a forrás megjelölése nélkül adnak ki. Végül javaslata azt a lehetséges változatot is álkiadás-ként büntetné,

¹⁷⁷ Balogh E.: *A Szemere-féle...* 160.

ha a szerző az olvasóközönség megtévesztése végett olyan címet ad munkájának, amelyet már forgalomban lévő más alkotás visel.

Gondosan kitér Szemere az előbbi magatartásokhoz hasonló, álkiadásnak azonban mégsem tekinthető cselekményekre. Ezek szerint jogszabályokat (törvényeket, rendeleteket) bárki megjeleníthetett: vagyoni hátrány ezzel senki sem ért, viszont jelentős érdek fűződött ahhoz, hogy a jogszabályok mind szélesebb körben váljanak ismertté. Hasonló szabadsággal lehetett az országgyűlési, törvényhatósági és minden egyesület nyilvános ülésén elhangzott beszédeket publikálni, azzal a lényeges megszorítással, hogy egyetlen személy szónoklatainak gyűjteményes kiadása már jogvédelmet élvezett. Szabadon lehetett továbbá bárhonnán idézni, de csak szó szerint. Dolgozatokat, értekezéseket, költeményeket és szónoki műveket is teljes szabadsággal lehetett oktatási célt szolgáló munkákba átvenni.

Önálló fejezetet szentelt a javaslat az álkiadás büntetéséről szóló rendelkezéseknek. A szankciót a kor haladó büntetőjogi szemléletbe gondosan beépítve tisztán vagyoni kártérítés formájában állapította meg. A joghátrány két összetevőből állt: egyrészt a károkozó köteles a Nemzeti Múzeum javára hatszáz forintig terjedő pénzbüntetést leróni, másrészt pedig értelemszerűen meg kellett térítenie a jogsértést elszenvedő teljes kárát. A felbujtók és a bűnsegédek a beszámítás aránya szerint lettek volna büntetendőek, ám e büntetés mértéke valószínűleg nem érthette volna el a tettesét. A részesek a jogosulttal szemben egyetemleges felelősséggel tartoznak. A hatszáz forintig menő pénzbüntetés összeghatára nemzetközi összehasonlításban is mértéktartónak mondható, mert az álkiadás büntetése ebben az időben Bajorországban például ezer forint volt, Szász- és Poroszországban ezeröttszáz, Franciaországban kétezer (visszaesők esetén négyezer) frank és legfeljebb egy évi szabadságvesztés, Angliában pedig száz font és az összes kinyomott példány árának kétszeresét kitevő összeg.¹⁷⁸

Ha az álkiadás eladott példányainak száma megállapítható, a jogszerű birtokos számára minden példányért az eredeti példány árát kellett megfizetni, ha pedig sem a kinyomott, sem az eladott álpéldányok száma nem volt meghatározható, vagy még meg sem jelentetett munka sérelmére következett el szabálysértést, az első esetben az eredeti példányok számának legalább a fele, a másodikban a hasonló munkáknak „szokott ára” szolgált volna zsinórmértékül a bíróságok előtt a kár megállapításához. Egyúttal a jogosultnak lehetőségében állott aközött választani, hogy az egyébként elkobzásra kerülő álpéldányokat, valamint az előállításukhoz szükséges érc- és kőlapokat, fatáblákat stb. átveszi-e, vagy megsemmisítteti. Az előbbi változat esetén természetesen a gazdagodás mértékéig menő összeget levonták a kártérítés összegéből. A színpadi- és zeneművek alkotóinak rovására elkövetett jogsértésnek büntetése a következőképpen alakult: valahányszor jogosulatlanul adták elő a kérdéses darabot, zeneművet, annyszor kobozták el a teljes bevételt (levonások nélkül!), tekintet nélkül arra, hogy a művet önállóan vagy más darabbal együtt adták elő. Ha a bevétel utólag nem állapítható

¹⁷⁸ Balogh E.: *A Szemere-féle...* 162.

meg, a kárpótlás összegének meghatározásában irányadók az időben legközelebbi bevételek.

A visszaesést súlyos szankciókkal fenyegette a javaslat: az alapszankció legfeljebb hatszáz forint, és a teljes kártérítés együttes összegének akár a kétszeresét is elérhette. Az elkövető szabadságvesztés formájában is leróhatta adósságát. Egy napi fogság öt forintot ért, a választás joga azonban nem illette meg az elmarasztaltat: csak akkor ítélt meg a bíróság a vagyoni hátrány helyett a szabadságelvonást, ha a jogsértő teljes korát még el nem érvén (férfiak huszonnegyedik életévük előtt) és vagyona nem lévén szülei helyette nem kívántak teljesíteni, továbbá ha a marasztalt vagyona már csőd vagy pazarlás miatt zár volt kihirdetve, végül ha a kötelezett vagyonából a rá kiszabott pénzbüntetés nem került elő.

A Szemere-féle tervezet hatodik fejezetében a perjogi szabályok alapos kifejtését olvashatjuk. Ez azért is figyelemre méltó, mert a korabeli német törvények erről csupán szűkszavúan rendelkeztek, mindössze a leglényegesebb szempontokat rögzítették. A magyar javaslattal kapcsolatban így felmerülhet a gyanú: vajon sikerült-e kikerülnie a kazuisztika veszélyeit? A javaslatnak az országgyűlésen aratott elsöprő sikere, de még inkább az utókor értékelő irodalmának határozottan pozitív megállapításai önmagukban is eloszlatják a kételyeket. A nyugati kódexek kevésbé részletező rendelkezései jobbra azzal magyarázhatók, hogy az írói és más szerzői jogok védelmének akkor már általában kiterjedtebb múltja, szabályozástörténete volt, az írói tulajdonról szóló törvénykönyvek nem voltak szokatlanok az anyagi- és eljárásjogban. Ezzel szemben Szemerének számolnia kellett azzal, hogy a magyar igazságszolgáltatás merőben új anyagi jogi jelenséggel találja magát szembe, amelynek processzuális szabályai nem illeszthetők be minden további nélkül egyik korábbi per fajta kerékvágásába sem.¹⁷⁹

A javaslat szóhasználata szerint a „*büntető keresetet*” kizárólag a sértett fél nyújthat be. Természetesen nem arról volt szó, hogy a szerzői jogok megsértése büntetőjogi *delictum*nak számított volna, hiszen az 1843/44. évi országgyűlésen tárgyalt büntetőtörvénykönyv-tervezet különös része sem tartalmazott ilyen tényállást; a „*büntető*” jelzőt tehát egészen általánosan kell értelmezni. A sértett fél fogalma is pontosításra szorul, bár ezt a korrekciót maga a javaslat is megteszi: e minőségben nem csupán az író vagy jogutódja, hanem a kiadó is szerepelhet. Így a megjelentetett művel kapcsolatos jogsértés ellen a keresetindítás joga elsőként a kiadót illette meg – kivéve, ha a szerzői jog azzal csorbult, hogy az íróval szerződő kiadó a megállapítottnál nagyobb példányszámot nyomtat és ad ki. Ha azonban ezt az író vagy jogutódja által előrebocsátott írásbeli felhívást követő harminc nap alatt sem teszi meg, a keresetlevél beadásának joga a szerzőre (jogutódra) száll át. Ha a cselekmény még kiadatlan kéziratához fűződő írói jogokat sért, a pert értelemszerűen kizárólag a szerző indíthatja.

A per a végítélet előtt a felek közt egyezséggel is lezárulhatott. Ez a mozzanat is markánsan magánjogi lehetőség, a közjogi szempont azonban semmiképpen sem

¹⁷⁹ Balogh E.: *A Szemere-féle...* 163.

maradhatott kielégítetlen: az egyezség csak a kártérítésre terjedhetett ki, az állam (közelebbről: a Nemzeti Múzeum) javára megítélhető pénzbüntetésre nem. A szerzői jogok megsértését tehát Szemere nem tekintette kizárólagos magánügynek, hanem olyannak, amely a közérdeket is veszélyeztetheti.

Az 1840. VI. tc. rendelkezéseit fölelevenítve a javaslat elrendeli, hogy minden kiadott műnek egy kötött példánya a „*magyar academia*” megfelelő hivatalában „*helyeztessék el, és vételessék nyilvántartásba*”, erről pedig a jogcím feltüntetésével a szerző díjtalan nyugtát kapjon, amelynek hiteles másolatát csatolni kell a keresetlevélhez. Kéziratbeli szín- és zeneműnél elég, ha csak a címét és a szerző vagy jogbirtokos nevét, valamint az első előadás idejét és helyét jegyzik be. A perindítás határidejének megállapításakor lényeges annak eldöntése, hogy a kereset mely időponttól, eseménytől számítva és mennyi idő alatt terjeszthető elő. A kereseti jog elévüléséről a javaslat úgy foglal állást, hogy a jogosult a jogsérelem elkövetésétől számított két év alatt gyakorolhatta törvény adta jogát. A tervezet szövege itt meglehetősen lakonikus, a precizitás azonban nem vitatható el tőle.¹⁸⁰

Kimentésre lehetőséget – legalábbis *expressis verbis* – nem nyújtott, kizárólag a jogsértés objektív tényének megtörténtét vette alapul, az ettől mért két esztendő eltelte pedig jogvesztő határidőnek számított. A per „*polgári állapotra tekintet nélkül*” volt indítható, és ebből önmagában is világosan kitetszik, hogy Szemere már nem volt hajlandó tudomást venni a különböző feudális (rendi) jogállásokról. A pert abban a törvényhatóságban kellett megindítani, ahol a jogsértés történt, nevezetesen: megyében a szolgabíró, a kiváltságos kerületekben és a szabad királyi városokban pedig a kapitány előtt. A javaslat előírta, hogy a nevezettek a keresetlevél kézhezvételétől számított nyolc napon belül bocsássák ki az idézéseket, a bíróság előtt való megjelenés határidejét pedig úgy állapítsák meg, hogy a beperelt lakóhelyének távolságától függően tizenöt napnál rövidebb, negyvenöt napnál hosszabb ne legyen.

A per a kor általános szokásaihoz igazodóan írásbeli volt, és mindkét fél két perbeszéd lehetőségével élhetett, a felperes keresetlevele azonban már egynek számított. Az ellenfélnek a válaszára legfeljebb öt nap állt rendelkezésre. Ezt a bíróság írásban indokolt kérelem alapján egy alkalommal meghosszabbíthatta, de a határidő tizenöt napnál tovább ekkor sem terjedhetett volna. A perbeszédék befejeztével a felek perbeli cselekményei lezárultak, a bíróságon volt a sor, hogy meghozza az ítéletét.

A javaslat e ponton olyan eljárási intézményt iktatott be, amely általánosan ismert és alkalmazott volt a korabeli nyugati gyakorlatban, így szerepelt a Szemerétől leginkább szem előtt tartott porosz törvényben is, a magyar tervezetben azonban lényegesen módosult a szerepe, súlya. A bizonyítás lezárultát követő huszonnégy órán belül ugyanis a bíróságnak az ügy összes iratait fel kellett terjeszteni a szakértők székéhez. A szakértők bevonása a nyugati ítélkezés gyakorlatában akkor már széles körben elterjedt volt, így nem hiányzott a szerzői jogi perek eldöntésében sem. A szakértői véleményhez fűződő, a bíróságokat

¹⁸⁰ Balogh E.: *A Szemere-féle...* 164.

kötelező erő dolgában már az európai gyakorlat nem mutatott egységet, mert például a szász kódex (1844) a bírót nem kötelezte a szakvélemény elfogadására, a porosz (1837) ellenben igen.

Általános volt azonban a nyugati szabályozásban, hogy a szakértőszéket a bíróság szabad belátása szerint kérte véleményadásra, csak akkor tehát, ha úgy vélte, hogy saját szakértelme nem elégséges a jogvita érdemi és igazságos eldöntéséhez. Szemere ezzel szemben a bíróság számára kötelezően írta elő az iratoknak a szakértőszékhez való felterjesztését. Az már ezek után nem meglepő, hogy a szakértőknek a jogsérelem kérdésében adott nyilatkozatától a bíróság nem térhetett el, csupán a vagyoni szankció mértékben megállapítása állt szabadságában, a törvény szabta kereteken belül. A szakértői szék a jogsértés tárgyában mindig köteles volt nyilatkozni, a kárpótlás összegére azonban csak külön erre irányuló bírósági felhívásra. A kézhezvételtől tizenöt nap állt a szakértők rendelkezésére, ezen belül a végzéshozatal, ezen belül a végzéshozatalt követő huszonnégy óra alatt voltak kötelesek írásba foglalt nyilatkozatukat a bíróságnak megküldeni.

A bíróság a visszakapott peranyagok és a szakértői vélemény birtokában – a javaslat nem tartalmazza, hogy hány nap alatt – meghozta ítéletét, amelyet a kihirdetést követő három napon belül lehetett fellebbezéssel megtámadni. Másodfokú bíróságként a javaslat a királyi táblát jelölte meg, és hangsúlyozta, hogy további perorvoslatnak nincs helye. A feudális perjogi gyakorlatot, amelyek fórumrendszere meglehetősen kiterjedt volt, a javaslat tehát radikálisan egyszerűsítette, amikor a másodfokú bíróság ítéletét eleve jogerősnek deklarálta.

Nem mulasztotta el Szemere a szakértői szék tagjaira vonatkozó előírások rögzítését sem. Javaslatára szerint a szakértői szék tizenegy tagját a Magyar Tudományos Akadémia nagygyűlése évenként válassza meg. Közülük négy akadémiai tag legyen, három fő nem akadémiai író és művész, ketten a könyvtárosok, ketten pedig a kép- és zeneárosok közül került volna ki.

A szakértői testület az Akadémia nagygyűlése előtt tesz esküt, elnökét maga választja egy évre. Határozatát egyszerű szótöbbséggel hozza, de legalább öt tag jelenléte volt szükséges érvényesnek tekinthető végzés meghozatalához, közülük pedig legalább kettőnek szakértőnek kellett lennie, ha pedig a kérdéses ügy zenei vagy művészeti tárgyú volt, kép- illetve zeneárosnak.¹⁸¹

¹⁸¹ Balogh E.: *A Szemere-féle...* 165.

INTELLECTUAL PROPERTY PROTECTION INITIALLY, THE HUNGARIAN JURISPRUDENCE**Phd Tamas Notari**

Abstract: The modern codification efforts - a delay due to the peculiarities of historical development - in the reform era have emerged, which are primarily related to proposed legislation in the field of copyright, the name Bartholomew Szemeretelep deserve mention. The freedom fight, or after the Compromise essentially been applied to the Austrian Laws. History of the Hungarian copyright law codification of successful and unsuccessful attempts are characterized. Adoption of the draft miscarriage or suggestions színvonalasságán depended on circumstances, but the historical evolution. Szemeretelep Bartholomew the 1844th National Assembly Act proposed bill did not become law due to the lack of increased royal sanction. The imperial edict and regulations after age, after the reconciliation of the Hungarian Writers 'and Artists' Society came up with - again unsuccessful - regulatory proposal. The Commercial Code, the 1875th XXXVII. However, the law has a chapter devoted to publishing the regulation of the transaction. The first Hungarian copyright act - the 1884th Act XVI. Act - Gold after Laszlo's initiative was born from Stephen Apathy presentation. The modern law, civil adapted Codification compliance, starting from the intellectual property is still not advanced theoretical basis for.